

tie, inoefening en verwerking. Men gebruikt korte teksten.

De lessenseries zijn uitgetoetst in acht basisscholen. Het effect varieert naar lessenserie. In het algemeen gaan alle leerlingen wel vooruit, maar de zwakke lezers het meest, aldus Aarnoutse.

De lesprogramma's staan los van elkaar, ze vormen geen samenhangende methode. Aan de ontwikkeling van dat laatste werkt Aarnoutse op dit moment.

RAIN in de toekomst

In haar slotwoord meldde Bus dat RAIN in de toekomst wat kleinschaliger bijeenkomsten wil organiseren over wat minder brede thema's. Suggesties daarvoor zijn welkom.⁶

Noten

- 1 Over het thema van het leren lezen en de problemen daaromheen zal in *Moer* 1990/7 veel te vinden zijn. Dit themanummer over alfabetisering verschijnt in november 1990.
- 2 Artikel te verschijnen in *The Reading Research Quarterly* 1990/1991.
- 3 Te zijner tijd zal er een verslagbundel van dit symposium verschijnen, waarin alle literatuurverwijzingen zullen worden opgenomen. Daarom worden verwijzingen in dit korte verslag verder achterwege gelaten.
- 4 Van Bus zal ook een artikel verschijnen in *Moer* 1990/7.
- 5 Zie voor een bespreking van het proefschrift van Hacquebord: Dorian de Haan en Els Schellekens, 'Taal, tekst en schoolsucces' in: *Moer* 1990/3, p. 102-108.
- 6 Correspondentieadres van RAIN: Hogeschool Midden Nederland, Faculteit Educatieve Op-leidingen, t.a.v. drs. J.H.M.W. Clemens, Postbus 14007, 3508 SB Utrecht.

VERSLAG

Karin Woets: Symposium 'De geletterde samenleving – werkelijkheid of mythe?'

Bovenstaande vraag was op 6 juni van dit jaar de titel van een symposium, georganiseerd door de Faculteit der Letteren van de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg. Zij sloot hiermee aan bij de belangstelling voor het thema geletterdheid, die in 1990 een nieuwe impuls kreeg doordat de UNESCO 1990 tot 'het jaar van de alfabetisering' uitriep.

Tijdens het symposium kwamen drie thema's parallel aan de orde die – volgens het program-maboekje bij het symposium – het maatschap-pelijk belang van geletterdheid onderstrepen, te weten: onderwijs en geletterdheid; geletterdheid en mediagebruik; en geletterdheid in het sociale verkeer. Hieronder volgt een korte bespreking van wat de sprekers met betrekking tot het eerste thema te vertellen hadden.

Functioneel geletterd

Kees Hammink is als onderzoeker en begeleider van alfabetiseringscursussen verbonden aan het Studie- en ontwikkelingscentrum voor Volwassenen Educatie (sve). Hij ging in zijn verhaal in op de ontwikkeling van en de verwarring rond de verschillende definities van het begrip 'functionele geletterdheid'. Want daar gaat het toch voornamelijk over in de publikaties met cijfers en voorspellingen betreffende het leesvaardigheidspeil van de basisschoolleerlingen en het nog veelal verborgen analfabetisme van volwassenen in Nederland. Zo verlaat acht procent van de leerlingen de basisschool als functioneel analfabeet (Wesdorp e.a. 1985).

Hammink is beroepshalve gericht op volwassenen, een groep waarnaar nauwelijks empirisch onderzoek is verricht. De schattingen van het aantal volwassen functionele analfabeten in

Nederland zijn nu opgelopen tot 1,2 miljoen, en de overgrote meerderheid daarvan zijn autochtonen. Het aantal deelnemers aan lees- en schrijfcursussen is zeer laag: maar een à twee procent van de doelgroep wordt bereikt. Het aantal projecten is echter gestegen van zo'n 25 in 1975 tot zo'n 400 halverwege de jaren tachtig.

Het definiëren van het begrip functionele geletterdheid is een normatieve kwestie. In Hammink's woorden: 'iemand is niet zo geletterd als een ander denkt dat hij zou moeten zijn'. Wat strikt nodig is aan lezen en schrijven is een zeer persoonlijke zaak. In het begrip functionele geletterdheid zit bovendien een maatschappelijke eis: het is de geletterdheid die niet per se alledaags is, maar die voor bepaalde situaties, waarin gelezen en/of geschreven moet worden, en waar je niet altijd voor kiest, vereist is. Zo geformuleerd, gekoppeld aan sociale redzaamheid, is het begrip zeer breed. Hammink is er voorstander van om tot de formulering van een duidelijk minimumpakket te komen waarmee volwassenen zich in de Nederlandse samenleving van nu (functionele geletterdheid is ook tijd- en landgebonden) zouden moeten kunnen redden. Daarvoor zou vast moeten komen te staan welke taalgebruikssituaties belangrijk zijn, én wat taalgebruikssituaties alledaags maakt, want dat lijkt cruciaal te zijn om functionele geletterdheid te definiëren. Aan de ontwikkeling van de definities van 'alfabetisme' heeft Hammink al eerder een artikel gewijd (Hammink 1990). Daarin geeft hij een beknopt overzicht van de definities die de laatste dertig jaar zijn geformuleerd. Begin jaren vijftig was een alfabeet volgens de UNESCO 'iemand die kan lezen en schrijven en in staat is een korte, eenvoudige tekst met betrekking tot het dagelijks leven te begrijpen' (Hammink, 1990, p.15). Hammink wijst erop dat analfabetisme toen gezien werd als een onderwijsprobleem. In de jaren tachtig heeft men het over 'persoonlijk en maatschappelijk functioneren' en de doelstelling volwassenen 'zo te leren lezen en schrijven dat zij meer greep op, inzicht in en zeggenschap over hun eigen situatie en de maatschappelijke werkelijkheid die daarop van invloed is krijgen' (Hammink 1990, p.16).

Het gebrek aan functionele geletterdheid is nu niet puur een onderwijsprobleem omdat erkend wordt dat het samenhangt met sociale, culturele en economische factoren. Tegelijkertijd

echter is het begrip met de Rijksregeling Basiseducatie gereduceerd tot vaardigheden die 'strikt noodzakelijk zijn om te kunnen functioneren' (Hammink 1990, p.16). Wat nu precies die strikt noodzakelijke vaardigheden zijn is iets dat nog duidelijk geformuleerd moet worden.

Overigens gelooft Hammink niet dat er een analfabetenloze samenleving kan bestaan. Scholen zullen nooit uitsluitend alfabeten afleveren, wat voor onderwijssysteem er ook gehanteerd wordt, en hoe goed die scholen ook functioneren.

Brede taalontwikkeling

Ludo Verhoeven ging in zijn verhaal eveneens in op het begrip functionele geletterdheid, maar bouwde het op zijn manier uit tot een bruikbaar begrip voor de basisschool (althoewel zijn verhaal erg 'technisch' klonk door het vakjargon en het gebruik van veel *sheets* met overzichten).

Verhoeven is docent op de Faculteit der Letteren van de KUB, alwaar hij onderzoek doet naar taalverwerving (mondeling en schriftelijk, eerste en tweede taal). Hij heeft ook meegewerkt aan diverse leesmethodes.

Verhoeven noemde ook de informatiegerichte definitie van functionele geletterdheid van de UNESCO – het kunnen begrijpen en gebruiken van teksten voor de alledaagse omgang – maar voegde eraan toe dat hier zeker het begrip 'communicatieve competentie' bij moet staan. Inzichten in mondelinge vaardigheden zijn vooral ontwikkeld vanuit de Amerikaanse en Canadese socio- en psycholinguïstiek.

Volgens die inzichten zijn beginnende lezers voornamelijk bezig met 'decoderen', het worstelen met de abstracte tekens die letters en woorden representeren. Binnen zo'n benadering worden mondelinge vaardigheden op school niet als belangrijk gezien, aldus Verhoeven. In de onderbouw zou er echter een brede taalontwikkeling plaats moeten vinden, waarin schriftelijke én mondelinge vaardigheden hun plaats krijgen. Gebleken is namelijk dat er bij kinderen in groep 6 sprake is van een correlatie: de ontwikkeling van geletterdheid vertoont een sterk verband met de ontwikkeling van de mondelinge vaardigheden.

Dat zeven of acht procent na de basisschool functioneel analfabeet is, is iets om zeer bezorgd

over te zijn. Of je kunt zeggen dat leerlingen een bepaald minimumniveau gehaald hebben of niet, is echter afhankelijk van de definitie die je hanteert van functionele geletterdheid.

Het niveau dat de Adviesraad voor het Basis-onderwijs (ARBO) als minimumniveau laat gelden, een technisch leesniveau van AVI-9, vindt Verhoeven (te) laag.

Functionele geletterdheid omvat verschillende vaardigheden: grammaticale (of decodeer-), strategische en sociolinguïstische vaardigheden.

De eerste twee vaardigheden zijn, voor kleuters dan, mondeling te stimuleren. Door het gezamenlijk lezen van prentenboeken kun je geleidelijk aan komen van aandacht voor het beeld tot aandacht voor de tekst. Volgens Verhoeven wordt er in het kleuteronderwijs nauwelijks met deze aanpak gewerkt. Deze bewering werd door velen in de zaal echter tegengesproken: is het gebruik van prentenboeken als voorbereiding op het leren lezen niet bij uitstek een traditie in het kleuteronderwijs? De decodeervaardigheid zou volgens de ARBO de minimumvaardigheid zijn voor het eind van de basisschool. De grote meerderheid van de kinderen leert niet spontaan lezen, en volgens Verhoeven moet dan ook veel aandacht aan de begeleiding van het decodeerproces besteed worden.

Strategische vaardigheden worden omschreven als het op mentaal niveau bezig zijn met teksten, het begrijpen en reguleren van het eigen denken. Concreet kun je dit in het onderwijs stimuleren door hardop te laten denken, door directe uitleg en door coöperatief leren. Op dit laatste legde Verhoeven veel nadruk; het is niet alleen belangrijk en zinvol om in groepjes te leren, maar ook om in groepjes te praten over wat je gelezen hebt.

Het sociolinguïstische aspect heeft betrekking op het leren reflecteren op eigenschappen en gebruik van taal. Het traditionele taalbeschouwingsonderwijs is vooral gericht op de vorm (het grammatica-onderwijs is daar een voorbeeld van). Verhoeven pleit voor onderwijs in schriftelijke taalbeschouwing, ofte wel 'schriftbeschouwing'. Hij heeft het daarbij over tekens ('kwestie van afspraak'), teksten ('kwestie van functie') en naslagwerken ('kwestie van geheugensteun').

Om kinderen op de basisschool een brede functionele geletterdheid bij te brengen zijn

echter wel goede methodes nodig, want, besluit Verhoeven, leerkrachten doen wat de methodes dicteren.

Beter lezen

Aryan van der Leij hield een verhaal over een project waar hij zelf bij betrokken is, het ZWALUW-project, en dat zich richt op de verbetering van de organisatie van het leesonderwijs en de leesresultaten. Van der Leij is hoogleraar bij de vakgroep Ontwikkelingspsychologie, Pedologie en Speciale Pedagogiek van de Vrije Universiteit te Amsterdam, is lid geweest van de al eerder genoemde ARBO, en is gepromoveerd op een onderzoek naar leesproblemen (*Ernstige leesproblemen. Een onderzoek naar mogelijkheden tot differentiatie en behandeling*).

Het ZWALUW-project loopt vanaf 1986 en er zijn al resultaten behaald: er zijn duidelijk veel minder kinderen met lage leesscores, en ook de betere kinderen profiteren er uiteindelijk van.

Met dit project wordt aangesloten bij de 'ononderbroken ontwikkeling' en de 'zorgverbreding', genoemd in de Wet op het Basisonderwijs. Kort weergegeven houdt dit het volgende in. Onderdeel van de ononderbroken ontwikkeling is: aanvankelijk en voortgezet lezen; (een geleidelijke) individualisering van het leesonderwijs; gebruik van zelfstandige werkvormen; diagnostiserend onderwijs; groepsgevoel schoolonderzoek; en formatieve toetsen. Bij zorgverbreding hoort: het systematisch gebruik van remediërende materialen en methodieken; een structurering naar leerling en leerkracht; de uitbreiding van de daadwerkelijk bestede leertijd; en een organisatie waardoor de leerkracht zwakke lezers kan begeleiden. Het ZWALUW-project maakt de leerkracht niet zozeer methode- als wel materiaalgebonden.

Van der Leij presenteerde de resultaten van een vergelijkend onderzoek (met en zonder ZWALUW). De verschillen in resultaten ontstaan in de tweede helft van groep 4; dan wordt duidelijk dat de kinderen in het ZWALUW-project aanzienlijk beter scoren.

Van de organisatie van het leesonderwijs wordt veel verlangd; het is intensiever (alle kinderen worden in hun ontwikkeling bijgehouden), het vraagt veel aan toetsing (en het kunnen interpreteren van de toetsresultaten) en er

wordt veel tijd en energie gestoken in het begeleiden van zwakke lezers.

Wat het project nu precies is, vatte Van der Leij aan het eind van zijn verhaal nog eens samen. Het is allereerst een demonstratie dat het onderwijs beter kan worden (zowel de organisatie van het onderwijs als de leesresultaten), en er is aangetoond dat kennis en vaardigheden van de leerlingen vergroot kunnen worden en dat hun zelfstandig werken te bevorderen is (zonder dat ze aan hun lot overgelaten worden, want de feedback van de leerkracht is buitengewoon belangrijk).

Op de vraag hoe je ongeletterdheid kunt voorkomen, is volgens Van der Leij geen antwoord in longitudinale zin te geven. Hij heeft in ieder geval met zijn project geprobeerd te bewijzen dat geletterdheid te bevorderen en te verbeteren is.

Geheel geletterd?

Met het jaar van de geletterdheid is tevens een decade begonnen waarin – volgens een doelstelling van de UNESCO – het analfabetisme uitgeroeid zou moeten worden. Met een beetje 'geluk' echter zal de definitie van geletterdheid tegen het jaar 2000 weer aangepast moeten worden. Er worden steeds hogere eisen aan het niveau van geletterdheid gesteld naarmate een maatschappij zich ontwikkelt. Zoals Kurvers en Mooren schreven in hun inleiding voor een eerder aan de KUB gehouden symposium over 'makkelijk lezen':

'Het begrip functionele geletterdheid, nu ingeburgerd, is nog niet zo erg lang in zwang en het moeten kunnen toepassen van de aangeleerde leesvaardigheid in radio en t.v.-gidsen, spoorboekjes, onderschriften of kranteberichten al evenmin. In veel landen wordt inmiddels als minimaal niveau voor geletterdheid een niveau vergelijkbaar met vier jaar lesonderwijs genoemd. Van der Leij (1987) rekende uit dat alleen al om onderschriften op t.v. bij te kunnen houden een leesvaardigheidsniveau van minimaal eind derde klas (groep 5) basisonderwijs vereist is. Levine (1986) constateerde dat om een krant te kunnen lezen minimaal 7 à 8 jaar lesonderwijs nodig zou zijn en gesuggereerd wordt wel dat voorlichtingsmateriaal van de overheid, een huurcontract of een verzeke-

ringsspolis een nog hoger leesvaardigheidsniveau vereist' (Kurvers & Mooren 1988).

'De geletterde samenleving: werkelijkheid of mythe?' Het woordenboek definieert mythe als 'iets dat voor waar wordt aangenomen zonder feitelijke grond'. De geletterde samenleving is geen mythe, want 'de' samenleving is altijd op de een of andere manier geletterd. Maar het is misschien wel een illusie om te denken dat er ooit sprake zal zijn van 'de (volledig) geletterde samenleving'. Dat is de harde werkelijkheid.

Literatuur

- Hamminck, K., 'De strijd tegen ongeletterdheid' in: *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding*, januari 1990.
- Kurvers, J., & P. Mooren, 'De smalle marges van geletterdheid' in: *Leesgoed*, december 1988.
- Wesdorp, H., e.a., *Wat leren ze op school, voorstudie Periodieke Peiling Onderwijsniveau*. Den Haag, 1985.